

Ю. Р. Мацкевич, м. Запоріжжя

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Однією з глобальних проблем сучасності є швидке зростання кількості старих людей у населенні країн Заходу та США. За прогнозами Демографічного відділу ООН, які підготували для Всесвітньої асамблеї з проблем старіння населення (Відень, 1982р.), літні та старі люди стануть значною частиною населення. За оцінками демографів чисельність людей віком від 60 років і старших збільшиться до 2025 р. у 5 раз порівняно з 1950 р., а старших 80 років – у 7 раз. За цей же період загальна чисельність населення світу збільшиться всього у 3 рази [1]. Частка людей похилого віку серед населення світу збільшиться з 8,5% у 1950 р. до 13,7% у 2025 р. Отже, якщо у 1950 році кожна дванадцята людина у світі була похилого віку, то до 2025 року в цю групу буде входити кожен сьомий мешканець планети. Така ситуація призвела до зростання усвідомлення потреб старих людей та необхідності розробки нових практичних підходів до соціальної роботи з даною категорією населення.

Удосконалюючи соціальну роботу з людьми похилого віку в Україні не можна не враховувати досвід, накопичений впродовж кількох десятиліть у країнах Європи та США, який може і повинен, на наш погляд, помітно вплинути на розвиток нових форм та методів такої роботи у нашій країні. Саме метою даної статті є проаналізувати зарубіжний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку.

Основні напрямки роботи зі старими людьми в нашій країні та за рубежом не дуже відрізняються між собою, але європейські країни та США мають більш розвинену систему соціального обслуговування та більш різноманітні форми та види соціальної допомоги старим людям.

Головна відповідальність за надання соціальних послуг літнім людям покладається на відділення соціальних служб місцевих органів влади, департаменти соціальних служб, муніципальні відділення служби соціального забезпечення, патронажні відділення, регіональні комісії охорони здоров'я та соціального забезпечення.

В основу соціальної роботи з людьми похилого віку у більшості європейських країн покладено принцип забезпечення старій людині можливості проживати в себе дома якнайдовше і самому утримувати себе. Система соціального обслуговування розвивається у такому напрямку, щоб підтримувати здатність людей похилого віку до самообслуговування. Труднощі ведення домашнього господарства полегшуються візитами співробітників “допомоги вдома” [2].

Соціальні працівники, які спеціалізуються на роботі з людьми похилого віку, в основному допомагають тим, хто вже має певні проблеми із суспільством, системою охорони здоров'я та іншими інститутами.

Багатогранність проблем, з якими стикаються старі люди та складність системи соціальної допомоги створюють труднощі доступу до тих чи інших соціальних структур. Тому в першу чергу старі люди звертаються по допомогу у Служби управління соціальними організаціями. У таких службах їм надається інформація про те, куди слід звернутися для більш детального розгляду проблем та потреб конкретної старої людини. Головне завдання служб управління полягає в тому, щоб забезпечити найбільш ефективну допомогу клієнту і розглянути якнайбільше проблем з різних точок зору.

Розрізняють 11 функцій даних служб: пошук потенційних клієнтів, попередній перегляд справ, набір клієнтів, оцінка, постановка цілей щодо надання допомоги, планування діяльності, підвищення кваліфікації, здійснення запланованої допомоги, переоцінка, обробка даних і підтримка взаємин. Ці служби діють при лікарнях, громадських організаціях, регіональних службах для людей похилого віку, будинках для старих людей, агентствах у справах сім'ї, при службах медичного сприяння.

Служби соціальної допомоги у західноєвропейських країнах та США пропонують велику кількість безпосередніх послуг населенню похилого віку [6; 7; 8]:

- індивідуальне та сімейне консультування – ця послуга передбачає вивчення потреб людей похилого віку та членів їх сімей у допомозі, пошук джерел задоволення цих потреб, надає можливість підвищення автономії старої людини;

- робота з негативними емоціями – люди похилого віку та члени їх сімей стикаються з втратою соціальних ролей, близьких людей та друзів, фізичного та розумового здоров'я та іншими негативними проявами старості. Як правило, такі події супроводжуються гнівом та озлобленням (розлюченням, злістю). Робота з гнівом, агресією проводиться у багатьох закладах, в тому числі у центрах психологічного здоров'я, хоспісах, будинках пристарілих, службах сімейного консультування та за місцем роботи;

- патронаж старих людей – структуровані служби, на суспільних засадах, створені спеціально для надання допомоги людям з обмеженими фізичними можливостями. Люди, які користуються послугами цих служб, живуть у ком'юніті і працівники служб надають послуги вдома. Співробітники цих служб проводять індивідуальне та групове консультування, індивідуальну допомогу та послуги посередника;

- допомога у кризових ситуаціях – старі люди звертаються до таких служб в загрозливих небезпечних ситуаціях. Такі служби працюють цілодобово. Їх основне завдання – стабілізація кризових ситуацій та об'єднання старих людей з їх сім'ями. Для старих людей, які почувають себе найбільш незахищеними, ці служби надають телефон з постійним підключенням до сигнально-чергової системи;

- система догляду за дуже старими людьми – старі люди, які приймають участь у таких програмах, потребують допомоги у щоденній домашній діяльності, але не у 24-годинному медичному догляді. Ці служби ведуть також статистичне спостереження за рівнем життя старих людей. Служба надомного обслуговування оформлює договір з клієнтом про забезпечення необхідними соціальними послугами. За цим договором виплачується державою грошова допомога по догляду, що полегшує можливість отримання допомоги;

- правоохоронні служби для людей похилого віку – соціальні працівники визначають ступінь ризику, під який підпадає той чи інший клієнт (фізичне, психологічне або матеріально погане становище, відсутність турботи з боку опікунів). У такому випадку соціальні працівники повинні запобігти жорсткому ставленню до клієнтів похилого віку і провести консультування клієнта та його сім'ї;

- тимчасові служби – це такі служби, які надають свої послуги, якщо офіційним опікунам (членам сім'ї клієнта) необхідно відлучитися на нетривалий (недовготривалий) термін. У західних країнах розповсюджені будинки тимчасового перебування, де старим людям пропонується тимчасовий притулок, щоб полегшити навантаження тим, хто доглядає за пристарілими родичами. Обслуговуючий персонал цих будинків надає широке коло послуг на додаток до задоволення фізичних потреб мешканців;

- терапевтичні групи – як правило, це інформаційна допомога тим людям, які виходять на пенсію, страждають хронічними, психічними або смертельними захворюваннями та іншими залежностями [6; 7; 8].

Для старих людей, які віддають перевагу проживанню у звичному для себе оточенні, існує розгалужена мережа нестационарних закладів соціального обслуговування. Соціально-побутове обслуговування на дому передбачає такі види послуг: доставка обідів до дому; гігієнічні процедури; транспорт; послугу супровідника; організація розваг; заняття фізкультурою під наглядом інструктора; спостереження за станом здоров'я тощо. Також старим людям надається різноманітна необхідна інформація переважно орієнтовного характеру, у деяких випадках послуги містять ремонт та благоустрій їх квартир. Особлива увага приділяється обладнанню житла з обслуговуванням. Такі будинки для старих людей забезпечуються посиленням обслуговуванням удома, а також сигнально-черговою системою, яка дозволяє у будь-який час викликати лікаря, швидку допомогу та зменшує випадки крадіжок, пожеж, неухважного ставлення родичів до старої людини. Телефон із постійним підключенням до сигнально-чергової системи – це новий, який набуває швидкої популярності, пристрій для тих старих людей, хто мав би через беззахисність та самотність знаходитись у стаціонарі [2].

Спеціальні житлові будинки для самотніх громадян похилого віку та подружніх пар та їх умови розраховані на старих людей, які зберегли повну або часткову здатність до самообслуговування у побуті і потребують створення полегшених умов для реалізації своїх основних життєвих потреб. Основна мета цих соціальних закладів – забезпечення сприятливих умов проживання та самообслуговування, надання соціально-побутової та медичної допомоги; створення умов для активного способу життя, в тому числі й можливої трудової діяльності. Спеціальні будинки вмщують комплекс служб соціально-побутового призначення, медичний кабінет, бібліотеку, їдальню, пункти замовлень продовольчих товарів, здавання білизни до пральні або хімчистки, приміщення для проведення дозвілля та трудової діяльності. Спеціалізовані житлові будинки для старих забезпечуються також сигнально-черговою системою, яка дозволяє цілодобово у будь-який час викликати лікаря, швидку допомогу, що зменшує ризик крадіжок, пожеж, отримання травм та неуважне ставлення родичів до пристарілої людини.

Для тих старих людей, хто не може далі самостійно проживати вдома (за станом здоров'я, також відсутність сім'ї, родичів), існують пансіонати, у яких надається можливість як постійного, так і тимчасового перебування (з метою надати відпочинок родичам, які доглядають стару людину). Персонал пансіонатів, крім медичного догляду, надає широкий спектр послуг. Весь персонал, у тому числі патронажні працівники, турбується про емоційні, соціальні та рекреаційні потреби мешканців. Деякі пансіонати приймають клієнтів із специфічними проблемами, наприклад, сліпих, глухих або психічно хворих, але більшість пансіонатів не мають спеціалізації. Нові форми обслуговування, які існують у пансіонатах: денні лікарні, реабілітація довгостроковими періодами, поєднання в одному блоці стаціонару, житла та секції відкритого обслуговування, періодичні курси оздоровчого лікування.

В останні роки простежується тенденція до скорочення кількості традиційних

будинків для старих людей (деякі країни мають намір починаючи з 2000 року повністю відмовитись від такого виду обслуговування) та збільшення такої форми соціальних послуг старим людям, як центри денного перебування.

Сенс роботи центрів денного перебування полягає в тому, щоб допомогти старим людям подолати самотність, замкнення. Соціальне обслуговування, що здійснюється у центрах денного перебування вміщує в себе соціально-побутове, медичне та культурне обслуговування літніх та старих людей, організацію їх харчування, відпочинку, забезпечення їхньої участі у посильній трудовій діяльності та підтримку активного способу життя. Тут можна отримати долікарську допомогу, оздоровчі процедури, безкоштовне або пільгове харчування. Організуються різноманітні види трудотерапії (майстрування, рукоділля тощо). Клієнти денного відділення разом відзначають свята, дні народження і т. ін. У таких денних центрах діють ланч-клуби, кафе, майстерні, гуртки за інтересами (шашки, шахи, в'язання тощо), можуть надаватися послуги консультування викладачів для отримання подальшої освіти.

Для найбільш активних людей похилого віку створюються умови у межах проекту пом'якшених умов проживання. Ці проекти являють собою виділення невеликих будинків, квартир або котеджів з верандою, де старі мешканці можуть жити незалежно, маючи покращені комунальні зручності; у разі необхідності на допомогу приходить соціальний працівник (наглядач), який проживає неподалік.

Різноманітність та складність соціальних проблем, викликаних старінням населення, потребують проведення адекватних заходів не тільки по забезпеченню похилим людям гарантованого мінімуму соціальних послуг, але й по створенню умов для реалізації особистісного потенціалу в старості.

Незважаючи на те, що суспільство приділяє велику увагу потребам людей похилого віку, самі старі люди грають важливу роль у задоволенні власних потреб та потреб інших. Більшість людей похилого віку добровільно надають допомогу сусідам, знайомим, родичам, багато людей похилого віку залучаються до такої діяльності через різноманітні програми допомоги, які розробляються державними установами, навчальними закладами та іншими організаціями [3].

Основні цілі таких програм:

- надання людям похилого віку можливості принести користь своїм ком'юніті, хворим та немічним людям, інвалідам, самотнім, які потребують допомоги і, надаючи допомогу іншим, заслужити повагу, відчутти задоволення від усвідомлення своєї користі та можливості зробити когось щасливим;

- організація додаткових служб у складі людей похилого віку, які добровільно надають допомогу своїм одноліткам;

- допомога людям похилого віку з низькими прибутками, які не мають змоги повноцінно себе обслуговувати, з метою продовження їх проживання у власному будинку та віддалити переїзд до будинку-інтернату;

- формування у суспільстві поважного ставлення до старих людей як до повноправних членів суспільства;

- використання досвіду та знань людей похилого віку для надання допомоги соціальним органам, школам, адміністративним структурам шляхом консультацій; реалізація програми "Візити дідусів та бабусь", у межах якої люди похилого віку допомагають дітям з маргінальних сімей долати труднощі у навчанні;

- сприяння поліпшенню зв'язків між поколінням, зближенню людей похилого віку та молоді, збереження зв'язків людей похилого віку зі своїми працюючими колегами, організаціями, де вони працювали.

Найбільш відомими організаціями активістів – пенсіонерів є “Сиві пантери”, “Квакери” та Американська асоціація пенсіонерів у США, “Євролінкейдж” у Європі [3]. Ці групи цілком справедливо розглядають літніх людей як поки що практично невикористаний суспільством ресурс. Члени цих та інших груп намагаються домогтися розширення прав людей похилого віку як на роботі, так і у суспільстві в цілому. Їх діяльність забезпечила більшу автономію і кращі умови життя як для старих, так і для інших представників населення. Такі групи сприяють формуванню більш позитивного “Я-образу” старих людей.

Види допомоги, які надаються волонтерами, дуже різноманітні: допомога по дому, супроводження до лікаря, придбання та доставка до дому продуктів харчування, виготовлення різноманітних пристосувань для полегшення життя пристарілих людей та інвалідів у власних квартирах, заняття в інтернатах з дітьми, які страждають від будь-яких розумових, фізичних або емоційних вад, відстають у розвитку, робота з пацієнтами у лікарнях, будинках-інтернатах, центрах денного перебування, допомога в організації дозвілля, розваг для людей похилого віку тощо.

Існують також програми “Волонтери похилого віку”, “Пенсіонери-компаньони”, “Візити дідусів та бабусь” для участі у яких запрошуються особи у віці 60 років і старші. Учасники цих програм приходять до дому до старих людей, інвалідів, дітей, які виховуються у неблагополучних сім'ях або будинках для дітей із фізичними, розумовими, емоційними вадами, підтримують з ними постійний контакт, надають їм необхідні послуги, гуляють, ведуть співбесіди [3; 6; 7; 8].

Ті, хто виявив бажання працювати за програмою “Візити дідусів та бабусь” (однієї із значних програм) проходять 40-годинну підготовку до початку роботи і потім щомісяця – ще по 4 години. Зазвичай волонтери похилого віку використовуються у тій галузі, де вони є фахівцями.

Велика увага приділяється залученню людей похилого віку до роботи з молоддю за програмою “Покоління разом”. Мета – створення можливостей для проведення часу разом, взаємного збагачення знаннями у результаті такого спілкування, передавання досвіду та умінь старих людей, поширення взаєморозуміння [4].

Для пенсіонерів, які бажають продовжувати працювати спеціально резервуються місця з повною або частковою зайнятістю, діють експериментальні програми. Наприклад, у США, бізнесмени, які знаходяться на пенсії, досить успішно займаються навчанням своїх менш досвідчених колег. Ще одна програма присвячена навчанням похилих людей роботі з дітьми-інвалідами [3].

Американська асоціація пенсіонерів – найбільша у США організація людей похилого віку (нараховує близько 30 млн. осіб) – розробляє та здійснює програми допомоги людям, які нещодавно овдовіли з метою допомогти їм адаптуватися до нового для них стану самотності (зазвичай цим займаються люди, які самі зазнали таке горе).

Таким чином, старіння населення – це одна з найсерйозніших проблем сучасного світу. Проте у високорозвинених країнах присутність у суспільстві старих людей розглядається не як тягар, а як позитивний фактор. Створення

сприятливих умов для людей похилого віку, прояв особливої уваги до їх потреб повинно стати основною метою держави, яка прагне забезпечити стійкий соціальний розвиток.

Л і т е р а т у р а :

1. Международный план действий по проблемам старения/ Доклад Всемирной ассамблеи по проблемам старения. – Вена, 1982. – С.67, 71-72.
2. Горшкова О.А. Социальная работа с пожилыми (социальное обслуживание пожилых граждан) // Опыт социальной работы за рубежом: Краткий курс лекций. – М.: СТИ ГАСБУ, 1999 – С. 55-63.
3. Крайг Г. Психология развития/ Пер. с англ. Н. Мальгиной и др. – СПб.: Питер, 2000. – 992 с.
4. Альперович В.Д. Геронтология. Старость. Социокультурный портрет: Учебн. пособие. – М.: Изд-во Приор, 1998.– 272 с.
5. Социальная геронтология: Современные исследования: Реф. сб. – М.: РАН ИНИОН, 1994. – 135 с.
6. Maria E. Zuniga. Aging: Social Work Practice // Encyclopedia of Social Work. XIX edition
7. Neal S. Bellos, Mary Carmel Ruffolo. Aging: Services // Encyclopedia of Social Work. XIX edition
8. Ronald W. Toseland. Aging: Direct Practice // Encyclopedia of Social Work. XIX edition.

Аннотация

В статье рассматривается зарубежный опыт социальной работы с пожилыми людьми, который может и должен оказать заметное влияние на совершенствование форм, методов такой работы в Украине.